

Kâdihân Fetvalarının Birgivi'nin Tarîka'sındaki İzleri

Ош Мамлекеттик
Университети
ТЕОЛОГИЯ
ФАКУЛЬТЕТИНИН ИЛИМИЙ
ЖУРНАЛЫ
13-саны, 2008
143-150- 66.

Huriye Martı¹⁹⁰

Osmanlı hükümrânlığı boyunca, özellikle fıkıh ve ahlâk gibi alanlarda tarihsel etkiye sahip eserler yazmış bilginler, halk kadar yönetici kesimin de ilgi odağı olmuştur. Bunun başlıca nedeni, ahlâk ve fıkıhın siyasetle, dolayısıyla halkın yönetimiyle ve kamuoyu oluşumuyla olan içsel bağlantısıdır. Nitekim Hanefî-Mâtürîdî esasına göre yapılanmış bir Ehl-i Sünnet çizgisi benimseyen Osmanlı idaresi, bu çizgiyi hukukî, dinî ve ilmî açılardan destekleyen ulemayı daima korumuş, kollamış ve yönlendirmiştir.¹⁹¹

Bu hususun ilgi çekici yansımalarından birini, Birgivi Mehmed Efendi'nin (981/1573) hayatına ve eserlerine baktığımızda kolayca görmek mümkündür.¹⁹² İslâmî ilimlerin hemen her dalında eser veren Birgivi'nin hangi meşruiyet zeminine yaslandığı, salt entelektüel değil, aynı zamanda siyasî bir soru olarak da zihinleri kurcalayabilir. Bu sorunun önemi, Birgivi'nin İbn Teymiyye (728/1328) gibi nispi bir selefi düşünürü mü, yoksa Hanefî mezhebi gibi kısmen rasyonel özgürlüğü esas alan bir geleneği mi izlediğini açığa çıkarmakla sınırlı değildir. Belki daha çok, Osmanlı

¹⁹⁰ Dr., Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Bilim Dalı Araştırma Görevlisi, Konya/Türkiye, hmarti@selcuk.edu.tr

¹⁹¹ Lekesiz, Hulusi, "Osmanlı İlmî Zihniyeti: Teşekkülü, Gelişmesi ve Çözülmesi Üzerine Bir Tahlil Denemesi", *Türk Yurdu*, 7. devre, Eylül 1991, c. 11, sy. 49, s. 22-23; Martı, Huriye, "XVI. Yüzyıl Osmanlısında Bir Ehl-i Sünnet Müdafii: Birgivi Mehmed Efendi", *Marife*, Ehl-i Sünnet Özel Sayısı, yıl: 5, sayı: 3, Kış 2005, s. 288-290.

¹⁹² Birgivi'nin hayatı ve eserleri için bkz. Ali b. Bâli, *el-İkdü'l-Manzûm fî Zikri Efâdili'r-Rûm*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi Böl., no: 4597, vr. 82a; Cenâbî Mustafa Efendi, *el-Aylemü'z-Zâhir fî Ahvâli'l-Evâil ve'l-Evâhir*, Nuruosmaniye Ktp., no: 3100, vr. II/425a; Atâî, Nev'îzâde, *Hadâiku'l-Hakâik fî Tekmilleti's-Şekâik*, haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yay., İstanbul 1989, s. 179; Peçevî, İbrahim, *Târîh-i Peçevî*, I-II, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1283, I/467; Şemseddin Sami, *Kâmûsu'l-A'lâm*, I-VI, Mihran Matbaası, İstanbul 1306, II/1284; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî yahud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye*, I-IV, İstanbul 1971, IV/121; Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, I-III, haz. A. Fikri Yavuz-İsmail Özen, Meral Yay., İstanbul 1972, I/284; Arslan, A. Turan, *İmam Birgivi, Hayatı, Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri*, Seha Neşriyat, İstanbul 1992; Lekesiz, Hulusi, *XVI. Yüzyıl Osmanlı Düzenindeki Değişimin Tasfiyeci (Püritanist) Bir Eleştirisi: Birgivi Mehmed Efendi ve Fikirleri*, Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Ün. Sosyal Bilimler Ens., Ankara 1997; Martı, Huriye, *Birgivi Mehmed Efendi (Hayatı, Eserleri ve İlmî Kişiliği)*, TDV Yay., Ankara 2008.

Devleti'nde halkın idaresi ve kamuoyu oluşumu ile derin bir ilgisi olan fıkıh ve ahlâk eserlerinin, ne ölçüde siyasî bir üsluba sahip oldukları ile ilgilidir.

Bu genel soruyu aydınlatılabilmenin bir adımı olarak şu basit soru sorulabilir: Birgivî'nin sadece fıkıh kitaplarında değil, inanç ve ahlâka dair eserlerinde de Kâdîhân (592/1196) gibi bir Hanefî müctehidinden fikirler devşirmesi, acaba onun meşruiyet zemini olarak salt bilgiyi gördüğünü kanıtlayabilir mi? Yoksa A. Yaşar Ocak ve diğer bazı akademisyenlerin iddia ettiği üzere, Birgivî'nin İbn Teymiyye'den esinlendiği düşünülürse,¹⁹³ bu durumda onun Hanefî geleneğine yaklaşmasını daha çok siyasî bir tavır olarak mı değerlendirmek gerekecektir? Bu makalede ileri sürülecek olan yaklaşım şudur: Birgivî Mehmed Efendi, Hanefî geleneğiyle yetişmiş bir Osmanlı müderrisi olarak, fikir dünyasını Hanefîliğin sınırları içinde kalarak şekillendirmiş bir ilim adamıdır.¹⁹⁴

Birgivî'nin düşünce dünyasının oluşumunda en büyük payı, kendilerinden büyük bir hürmetle bahsettiği¹⁹⁵ Hanefî fıkıh bilginlerinin eserleri almaktadır. Aslında, toplu zikir, musiki, raks ve semâ uygulamalarını reddetme gibi, İbn Teymiyye ile görüşlerinin benzerlik arz ettiği hususlarda bile Birgivî'nin argümanları Hanefî fukahasına dayanmaktadır.¹⁹⁶ *Fetâvâ'sı*, Osmanlı ilim dünyasının önde gelen başvuru kaynaklarından birisi olması sebebiyle, Kâdîhân da bu âlimler arasında belirgin bir yere sahiptir. Birgivî'nin Kâdîhân'ın fikirlerini alıntılama tarzı ve alıntılıdığı fikirler için oluşturduğu genel bağlam, onun bu fıkıh âlimine siyasî bir tavırla yaklaşma kararından değil, daha çok mevcut ahlâkî ve fikhî soruları Kâdîhân ile bir tür entelektüel diyalog kurarak cevaplama arzusundan kaynaklanmaktadır. Bir başka deyişle, Birgivî için Kâdîhân'ın görüşlerinden beslenerek onun cümleleriyle kendi düşüncelerini ve değerlendirmelerini delillendirmek, siyasî değil, tatbik edildiğinde rasyonel sonuçlar doğurabilen ilmî bir tercihtir. Zira Kâdîhân'ın fetvaları, hem idarî otoritenin hem de geniş halk kesimlerinin benimsediği Hanefî mezhebinin gereğince ve bu durum Birgivî için mevcut sorunları çözümleme noktasında elverişli bir düşünce zemini oluşturmaktadır.

Kâdîhân lâkabıyla tanınan Fahrüddîn Hasan b. Mansûr el-Özcendî, *el-Fetâvâ el-Hâniyye* isimli mecmuanın sahibidir. Hanefî mezhebinin en yaygın ve muteber fetva kitaplarından birisi olarak kabul edilen bu eser, sık

¹⁹³ Ocak, A. Yaşar, "İbn Kemal'in Yaşadığı XV ve XVI. Asırlar Türkiye'sinde İlim ve Fikir Hayatı", *Şeyhülislam İbn Kemal Sempozyumu, Tebliğler ve Tartışmalar* (Tokat, 26-29 Haziran 1985), Diyanet Vakfı Yay., no: 36, Ankara 1986, s. 34; Unan, Fahri, "Dinde Tasfiyecilik Yahut Osmanlı Sünniliğine Sünnî Muhalefet: Birgivî Mehmed Efendi", *Türk Yurdu*, c. 10, sy. 36, (Ağustos 1990), s. 34; Lelesiz, *Birgivî Mehmed Efendi ve Fikirleri*, s. 106; Lelesiz, "Osmanlı İlmî Zihniyeti", s. 22-23.

¹⁹⁴ Birgivî'nin ilmî performansı ve dayandığı ana kaynaklar için bkz. Martı, *Birgivî Mehmed Efendi*, s. 57 vd.

¹⁹⁵ Örnek olarak bkz. Birgivî, *Nûru'l-Ahyâ ve Tuhtetü'l-Emvât*, (Ebû Hanîfe'nin Menâkıbı Faslı), Bayezid Ktp., Ali Emîrî, Arabî Böl., no: 786, vr. 4b-8b; *Hâşiyetü'l-İzâh ve'l-İslâh*, Süleymaniye Ktp., Düğümlü Baba Böl., no: 446, vr. 2a-3a.

¹⁹⁶ Birgivî, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye ve's-Siratü'l-Ahmediyye*, Elhâc Hüseyin Efendi Matbaası, İstanbul 1309, s. 184.

karşılaşılan fikhî meselelere cevaplar niteliğindedir.¹⁹⁷ Osmanlıda İslâm hukuku ile ilgilenen her ilim adamı gibi, Birgivi için de Kâdîhân fetvaları çok defa son sözü söylemekte ve ilmî tartışmalarda referans metinleri olarak değer taşımaktadır.

Aslında bu fetvalar sayesinde Birgivi'nin eserlerinde, dinin kutsal metinlerine dayalı olarak geliştirilen fikhî, ahlâkî ve itikadî bir tür ilmî kontrol mekanizması kurulmaktadır. Zira Birgivi'nin, Kâdîhân ve diğer Hanefî âlimlerin cümleleriyle konuyu karara bağlaması, teliflerinin itibarını ve ilmî seviyesini yükseltmektedir. O, güçlü büyüklü 57 parça esere imza atmıştır ve bunlardan 15 tanesi İslâm hukukuna dairdir. Hukuk, Birgivi'nin en çok eser verdiği alan olup, hayata çoğu zaman esneklikten uzak, kurallara sıkı sıkıya bağlı ve tavizsiz bir bakışla yaklaşmasında da belirleyici rol oynamış olmalıdır. O, ilmihal tarzı risalelerden fetvalara, para vakıfları ve namaz sonrası toplu musafaha gibi günün aktüel tartışmalarına cevaplardan, feraiz gibi özel konulara kadar geniş bir yelpazede fıkha dair yazmıştır. Elbette bu yazılarında sayısız defa Hanefî mezhebinin kaynaklarından ve dolayısıyla Kâdîhân fetvalarından alıntılarla sözlerinin geçerliliğini ispatlama yoluna gitmiştir. Ancak itikad ve ahlâk hatta hadis gibi hukuk dışı alanlarda yazarken de adımlarını bu kaynakların fetvaları ışığında atmaya devam etmesi, Hanefî zihniyetten kopmama yönündeki kararlılığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bu durumun örnekleri, onun başeseri olan *et-Tarîkatü'l-Muhammediyye*'de hatırı sayılır bir yekûn tutmaktadır.

Tarîka, girişinde Ehl-i Sünnet akâidini özetledikten sonra Hz. Peygamber'in ahlâkını inceleyerek, okuyucusunu kötü huylardan arındırıp güzel huylarla donatmayı hedefleyen bir ahlâk ve tasavvuf kitabıdır. Kur'ân ve sünnet ölçüleriyle değerlendirerek hayatı yeniden yapılandırma ve hem inanç hem de ibadet alanına sirayet eden bid'atlara karşı toplumu uyarma gayretiyle kaleme alındığından, kitabın ana kaynakları ayet ve hadislerdir. Hadis literatürünün ardından *Tarîka*'nın en kapsamlı dayanağı ise, aralarında Kâdîhân fetvalarının da yer aldığı 29 parça fıkîh kitabıdır.¹⁹⁸

Tarîka üzerinde Kâdîhân'ın izlerini sürmeden önce, Birgivi'nin nasıl bir alıntı yöntemi kullandığını kısaca açıklamak yerinde olacaktır. Zira müellifin bir kaynaktan ne şekilde ve ne derece faydalandığı, bir anlamda ona atfettiği değerle doğru orantılıdır. Bir başka deyişle, Birgivi'nin Kâdîhân'a her elini uzattığında onun otoritesine olan güveninden hareket ettiği düşünülecek olursa, başvurusunun sıklığı kadar, Kâdîhân'dan okuyucuya aktardığı cümlelerin miktarı ve formu da önem taşımaktadır.

Birgivi, belirlediği farklı alıntı yöntemlerini sistemli olarak eserinde tatbik eden bir müelliftir. Kaynaklandırmada sadece kitap isminin zikriyle

¹⁹⁷ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, I-II, nşr. Şerafettin Yaltkaya, Maarif Vekâleti Yay., 1941, II/1227; Özel, Ahmet, *Hanefî Fıkîh Âlimleri*, TDV Yay., no: 47, Ankara 1990, s. 56; a.mlf., "Kâdîhan", *DİA*, XXIV/122-123.

¹⁹⁸ *Tarîka*'nın kaynakları hakkında detaylı bilgi için bkz. Martı, Huriye, *Birgili Mehmed Efendi'nin Hadisçiliği ve et-Tarîkatü'l-Muhammediyye (Tahkik ve Tahlil)*, Doktora tezi, SÜSBE, Konya 2005, s. 262 vd.

yetinildiği bir dönemde, alıntının başladığı ve bittiği noktayı açık bir biçimde bildirerek tek kelime bile atlamadan nakilde bulunması, onun ne denli titiz ve duyarlı bir ilim adamı olduğunu göstermektedir. Birgivî, *Tarîka* boyunca Kâdîhân'dan 12 yerde alıntı yapmakta, bunların birisi İbn Ebî Bekr el-Hanefî'nin (522/1128) *Mecmau'l-Fetâvâ'sı* üzerinden dolaylı olarak gerçekleşirken,¹⁹⁹ diğerleri *قال الإمام قاضيان رحمه الله* veya *وفي فتاوى قاضيان رحمه الله* şeklinde doğrudan esere atfedilmektedir. Alıntının bittiği yerde انتهى ifadesiyle sözlerin karışmasını önleyen Birgivî, tek cümleden birkaç paragrafa kadar farklı boyutlarda aktarımda bulunmaktadır. Alıntı üslubunda şu detay da önemlidir ki, Birgivî eğer aradaki ayrıntıları atlamak suretiyle farklı pasajlar nakledecekse, bunların her birini وفي ibaresiyle vermekte, aralarında bir cümle bile olsa bu pasajları birleştirerek nakletmemektedir.

Diğer yandan, kısaca değinilen bu alıntı yöntemlerinin gerisinde duran felsefe yahut düşünce ufku, daha ilgi çekici bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Neden Birgivî, sözgelimi, Kâdîhân'dan alıntı yaparken, dönemindeki diğer bilginlere nispetle daha titiz ve yöntemsel bir tutum takınmaktadır? Onun bir Hanefî otoritesinin görüşlerini eksiksiz ve kendi görüşleriyle karışmayacak şekilde alıntılanmasının anlamı ne olabilir?

Bize öyle geliyor ki, Birgivî, eksiksiz ve sistematik olarak tatbik ettiği farklı alıntı yöntemleriyle yalnızca ilmî güvenilirliğini ve alıntı yaptığı sözlere değer verdiğini okurlarına ima etmekle kalmamaktadır. Bütün bunların arkasında, onun ortaya koyacağı görüşlerin ya da hakikat iddialarının sorumluluğunu başkalarıyla üstlenme kaygısı bulunmaktadır. Bir anlamda, toplumun özellikle inanç ve ibadet alanlarında yönlendirilmesi gibi ağır bir sorumluluğu yine toplumun kanaat önderleri olarak gördüğü kişilerle dürüst bir diyalog içine girerek paylaşmaktadır. Böylece görüşlerdeki hata ve doğruluk unsurları, eserleri sayesinde diyaloga girdiği kişiler arasında dağıtılmakta ve o, sanki bir tür ortak düşüncenin sınırları içinde kendisini konumlandırmaktadır.

Birgivî'nin Kâdîhân'dan yaptığı alıntıları incelediğimizde, onun bir Hanefî fakihini hangi konularda yetkili gördüğünün ipuçlarını bulmak zor değildir. Elbette bunların başında hukukî meseleler gelir. Söz gelimi taharet ve necaset konusunda Kâdîhân'ın farklı bölümlerinden bir sayfaya yakın nakilde bulunan Birgivî, hayvanlar sebebiyle oluşan kirlenmeler ve pis su sıçrantısı gibi konularla ilgili fetvaları aktarmaktadır. Taharet babından yapılan alıntının, ıslak ama temiz bir ayakla kirli zemin üzerinde yürümenin sonuçları ve kirli bir çamurdan yapılan çömleğin yemek pişirmede kullanılıp kullanılmayacağı gibi detaylara kadar inmesi dikkat çekicidir.²⁰⁰

Bir diğer alıntıda vasiyet konusu işlenmektedir: "*Kâdîhân (Allah ona rahmet eylesin) der ki: Kişinin vasiyeti kabul etmesi uygun olmaz. Çünkü vasiyet riskli bir iştir. Ebû Yûsuf'tan (Allah ona rahmet eylesin) şöyle dediği nakledilir: "Vasiyet işine ilk defa girmek yanlıştır; ikinci defa girmek ise hıyânettir." Bir başkasının da "Üçüncü defa girmek ise hırsızlıktır" dediği*

¹⁹⁹ Bkz. Birgivî, *Tarîka*, s. 207.

²⁰⁰ Birgivî, *Tarîka*, s. 203, Krş. Kâdîhân, *Fetâvâ*, I/21-30.

nakledilir. Bir âlim der ki: "Vasiyet eden Ömer ibnü'l-Hattâb (ra) olsa yine de sorumluluktan kurtulamaz!" Şâfiî ise (Allah ona rahmet eylesin) şöyle der: "Vasiyet işine giren ya aptaldır ya da hırsızdır."²⁰¹ Kiralama konusunda son noktayı koyan bir cümleye göre ise, "Kâdîhân (Allah ona rahmet eylesin) der ki: Fetvâ, kiralama işleminin alışveriş lafzıyla gerçekleşmeyeceği yönündedir."²⁰²

Helâller ve haramlar hususundaki uyarı ve yönlendirmeleri arasında Kâdîhân'ın fetvalarına da başvuran Birgivi, onun "Zamanımız şüphe zamanı değildir. Müslüman'ın gözle görülen haramdan uzak durması gerekir." dediğini nakletmektedir.²⁰³ Ayrıca "Bir fakir, Sultan'dan bahşış alsın, ama Sultan'ın bu parayı gasp yoluyla elde ettiğini de bilse, bu helâl olur mu?" sorusuna Fetâvâ'da verilen cevabı Tarîka'da şu şekilde okumak mümkündür: "Eğer Sultan dirhemleri birbirine karıştırmışsa, bunda hiç bir problem yoktur. Ama eğer başka para karıştırmadan aynen gasp ettiğini vermişse, o zaman almak caiz olmaz. Hülâsa'da der ki:²⁰⁴ 'Eğer Sultan yiyecek bir şeyler ikram ederse, onu parasıyla satın almışsa yemek helal olur. Eğer Sultan o yemeği satın almamışsa, kişi de yemeğin içinde bizzat gasp yoluyla elde edilmiş bir madde olduğu bilgisine sahip değilse o yemeği yiyip yememekte serbesttir.' İmam Kâdîhân (Allah ona rahmet eylesin) bunları söyler ve şunu ekler: Çünkü eşyada asıl olan ibâhadır."²⁰⁵

Alıntıların bir kısmı, ahlâk ve âdâb kuralları ile alâkalı olup, temelde bir ahlâk kitabı olan Tarîka'nın bu alanda bir fetva mecmuasından beslenmesi, müellifin Kâdîhân'ın otoritesini hukukla sınırlı görmediğini göstermesi bakımından önemlidir. Söz gelimi, giybet bahsinde nakledilen cümleler şu şekilde başlamaktadır: "Bir kişi bir köy halkı hakkında dedikodu yapıp 'Bu köy halkı şöyle şöyle' dese bu giybet olmaz. Çünkü bu ifadeyle köy halkının tamamını kastetmemektedir. Söz konusu olan köylülerin bir bölümüdür ve onların da kim olduğu bilinmemektedir. Eğer bir adam oruç tutuyor, namaz kılıyor, ama eliyle ve diliyle insanlara zarar veriyor da birisi onun bu özelliklerini dile getiriyorsa bu giybet olmaz. Söz konusu adamın uyarılması için Sultan'a durumu bildirmesi halinde de kişi günaha girmez. Bir adam kardeşinin kötülüklerini ona olan ilgisinden ötürü dile getiriyorsa bu da giybet olmaz. Çünkü giybet, birisi hakkında onu kötülemek amacıyla kızgın bir şekilde konuşmaktır."²⁰⁶

Aynı şekilde, Hz. Peygamber'in adı anıldığında salâvat getirme gibi dinî hayata dair bir âdâb kuralı işlenirken Tarîka'da şöyle denilmektedir: "Kâdîhân (Allah ona rahmet eylesin) Ebû Yûsuf'tan (Allah ona rahmet eylesin), aynı zamanda Tahâvî'nin de (Allah ona rahmet eylesin) görüşü olan şu bilgiyi aktarır: Hutbe okuyan kişi hutbe sırasında "Ey iman edenleri!

²⁰¹ Birgivi, *Tarîka*, s. 155, Krş. Kâdîhân, *Fetâvâ*, I/513.

²⁰² Birgivi, *Tarîka*, s. 217, Krş. Kâdîhân, *Fetâvâ*, II/297.

²⁰³ Birgivi, *Tarîka*, s. 214, Krş. Kâdîhân, *Fetâvâ*, III/402.

²⁰⁴ Bkz. Buhârî, İftihârüddin Tâhir b. Ahmed, *Hulâsatü'l-Fetâvâ*, Konya Bölge Yazma Eserler Ktp., no: 4439, vr. 453b.

²⁰⁵ Birgivi, *Tarîka*, s. 214-215, Krş. Kâdîhân, *Fetâvâ*, III/400, 402.

²⁰⁶ Birgivi, *Tarîka*, s. 135, Krş. Kâdîhân, *Fetâvâ*, III/429.

*Ona salât getirin" dediği zaman, kişi içinden Hz. Peygamber'e (sav) salât getirmelidir. Hocalarımız ise (Allah onlara rahmet eylesin) kişinin Hz. Peygamber'e (sav) o sırada salât getirmeyip susması ve dinlemesi gerektiğini söylerler. Çünkü hutbeyi dinlemek farzdır, Hz. Peygamber'e (sav) salât getirmek ise, daha sonra da yerine getirilebilecek bir sünnettir.*²⁰⁷

Kadınların hamama gitmesine izin verilip verilemeyeceği gibi sosyal hayatın gereği olan bir husus tartışılırken de Birgivî için Kâdîhân'ın cümleleri belirleyici olmaktadır: "*Fakîh'in -İbn Hümâm'ın- (Allah ona rahmet eylesin) 'Kadının hamama gitmesi yasaklanır' sözüne, Kâdîhân karşı çıkmış ve Fetvalarının 'Hamam' bölümünde şöyle demiştir: Bazı insanların söylediklerinin tam tersine, hamama girmek kadınlar için de erkekler için de dine uygundur. Rasûlullâh'ın (sav) hamama girdiği, Hâlid b. Velîd'in de Hıms hamamına girdiği rivayet edilmiştir. Ama tabii bu serbesti, hamamın içinde avret yerleri açık bir insanın bulunmaması durumunda geçerlidir.*"²⁰⁸

Birgivî'ye göre Kâdîhân Fetvalarının kaynak eser kabul edilebileceği alanlardan birisi de itikattir. Bu sebeple, *Tarîka*'da inanç esaslarından bahsedilirken, Kâdîhân'ın iman ve küfür ile ilgili kanaatleri de aktarılmaktadır. Söz gelimi uğursuzluk inancının haram olduğu ancak kişiyi din dairesinden çıkaracağı konusunda ihtilaf bulunduğu, bir Kâdîhân fetvasına dayandırılarak kitaptaki yerini almaktadır.²⁰⁹

Birgivî'nin Hanefî fukahasına her alanda duyduğu sonsuz itimadin en çarpıcı örneği ise, Kâdîhân'dan yaptığı hadis nakilleridir: *Kâdîhân (Allah ona rahmet eylesin) der ki: "Hz. Peygamber'in (sav) şöyle buyurduğu nakledilir: 'Eğlenceli şeyleri dinlemek günahdır; bu tür ortamlarda bulunmak fâsıklıktır; bunlardan zevk almak ise küfürdür.'* Tabii bunu ciddi bir biçimde uyarmak amacıyla söylemiştir. Yoksa bir an duyurse günah olmaz. Ama duymamak için de elinden ne geliyorsa yapması lazımdır. Zira Rasûlullâh'ın (sav) (müziği duymamak için) parmaklarını kulağına soktuğu rivayet edilmiştir."²¹⁰ Birgivî, *Tarîka*'yı, vefatından bir yıl önce, Birgi Atâullah Efendi Dâru'l-hadîsi şeyhi olarak görev yaparken tamamlamıştır. Elbette hadis dersi veren ve hadis ilmine dair telifleri bulunan bir âlim olarak o, hadis literatürü dışındaki bir kaynaktan rivayet nakletmenin risklerini bilmektedir. Ancak Hanefî fukahasına olan itimadı sebebiyle kitabına aldığı hadis metinlerinin sıhhatini sorgulamayan Birgivî, üstlendiği riskin olumsuz sonuçlarıyla okuyucusunu baş başa bırakmaktadır. Zira Kâdîhân'a güvenerek aktardığı bu rivayetlerin ilki Hz. Peygamber'e aidiyeti sorunlu

²⁰⁷ Birgivî, *Tarîka*, s. 151, Krş. Kâdîhân, *Fetâvâ*, I/182.

²⁰⁸ Birgivî, *Tarîka*, s. 160, Krş. Kâdîhân, *Fetâvâ*, I/13.

²⁰⁹ Birgivî, *Tarîka*, s. 28, (Matbu *Fetâvâ* nüshasında tespit edilemedi).

²¹⁰ Birgivî, *Tarîka*, s. 168-169, Krş. Kâdîhân, *Fetâvâ*, III/406.

olup, güvenilir hadis kaynaklarında yer almayan bir haberdir.²¹¹ İkincisi ise, İbn Ömer'in naklettiği fiilî bir sünnete işaret etmekte olup, hasendir.²¹²

Sonuç olarak, Birgivi Mehmed Efendi'nin, genelde Hanefî fakihlerinden özelde ise Kâdîhân'dan nakillerde bulunması, klasik Osmanlı eğitim sistemi içinde yetişmiş ve yine bu sistemin bir parçası olarak tedaris ve telif faaliyetlerini sürdürmüş bir müderris olarak, onun nereden beslendiğini açıkça göstermektedir. *Tarîka*'da izini sürdürdüğümüz bu nakiller sayesinde o, gerek idarî ve ilmî çevreler gerekse halk nezdinde itibar kazanmakta, ayrıca Hanefî-Mâtürîdî çizgiyi korumada etkin rol oynamaktadır. Zira tam ve sistemli bir alıntı yöntemi ile aktardığı cümleler, Birgivi'nin alıntılardığı görüş sahibinin imzasını bir anlamda kendi eserine taşıması ve ortaya adeta çok imzalı bir yaklaşımın yumağının çıkmasını sağlaması anlamına gelmektedir. Böylelikle sadece hukuk değil, itikad, ahlâk ve hatta hadis alanında Hanefî düşünce geleneği açısından bilgiyi ve bilginin dayandığı dinin temel kaynaklarını ön planda tutarak toplumdaki siyasî, idarî ve sosyo-kültürel dönüşümler için bir tür zemin ve hedef belirlemeye çalışmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

AHMED b. HANBEL, *el-Müsned*, I-VI, trs.

ALÎ b. BÂLÎ, *el-Ikdü'l-Manzûm fî Zikri Efâdili'r-Rûm*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi Böl., no: 4597.

ATÂÎ, Nev'îzâde, *Hadâiku'l-Hakâik fî Tekmiletî's-Şekâik*, haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yay., İstanbul 1989.

ARSLAN, A. Turan, *İmam Birgivi, Hayatı, Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri*, Seha Neşriyat, İstanbul 1992.

el-BEYHAKÎ, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn, *Şuabü'l-İmân*, I-VIII, Thk. Muhammed es-Saîd Besyûnî Zağlûl, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1410.

BİRGİVÎ MEHMED EFENDİ, *Hâşiyetü'l-İzâh ve'l-İslâh*, Süleymaniye Ktp., Dügümlü Baba Böl., no: 446, vr. 1b-20b.

....., *Nûru'l-Ahyâ ve Tuhfetü'l-Emvât*, Bayezid Ktp., Ali Emîrî, Arabî Böl., no: 786.

....., *et-Tarîkatü'l-Muhammediyye ve's-Sîratü'l-Ahmediyye*, Elhâc Hüseyin Efendi Matbaası, İstanbul 1309.

el-BUHÂRÎ, İftihâruddîn Tâhir b. Ahmed, *Hulâsatü'l-Fetâvâ*, Konya Bölge Yazma Eserler Ktp., no: 4439.

²¹¹ Rivayet senedsiz olarak ve sıhhat değerlendirmesine gidilmeksizin bazı fıkıh kitaplarında yer almaktadır. Mesela Bkz. İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut trs., VIII/215.

²¹² Nâfî'in naklettiğine göre, İbn Ömer, yolculuk esnasında bir çobanın kavalından çıkan nağmeleri işitince parmakları ile kulaklarını tıkamış ve yolunu değiştirmiş, sesin tamamen kesildiğinden emin olana kadar kulaklarını açmamış ve Hz. Peygamber'in aynen böyle davrandığını söylemiştir. Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I-VI trs., II/8; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, Thk. Muhammed es-Saîd Besyûnî Zağlûl, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1410, IV/283, no: 5120; İbn Hibbân, *Sahih*, Thk. Şuayb el-Arnâud, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1993, II/468, no: 693.

- BURSALI MEHMED TAHİR EFENDİ, *Osmanlı Müellifleri*, I-III, haz. A. Fikri Yavuz-İsmail Özen, Meral Yay., İstanbul 1972.
- CENÂBÎ MUSTAFA EFENDİ, *el-Aylemü'z-Zâhir fî Ahvâli'l-Evâil ve'l-Evâhir*, Nuruosmaniye Ktp., no: 3100.
- İBN HİBBÂN, Muhammed el-Büstî, *Sahîh*, I-XVIII, Thk. Şuayb el-Arnaûd, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1993.
- İBN NÜCEYM, *el-Bahru'r-Râik*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut trs.
- KÂDÎHÂN, Fahrüddîn Hasan b. Mansûr el-Özcendî, *Fetâvâ Kâdîhân*, (*Fetâvâ Hindiye* hamisinde), Matbaatü'-Kübrâ el-Emîriyye, Bulak/Mısır h 1310.
- KÂTİB ÇELEBİ, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, I-II, nşr. Şerafettin Yaltkaya, Maarif Vekâleti Yay., Maarif Matbaası, 1941.
- LEKESİZ, M. Hulusi, "Osmanlı İlmî Zihniyeti: Teşekkülü, Gelişmesi ve Çözülmesi Üzerine Bir Tahlil Denemesi", *Türk Yurdu*, 7. devre, Eylül 1991, c. 11, sy. 49, ss. 20-31.
-, *XVI. Yüzyıl Osmanlı Düzenindeki Değişimin Tasfiyecî (Püritanist) Bir Eleştirisi: Birgivî Mehmed Efendi ve Fikirleri*, Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Ün. Sosyal Bilimler Ens., Ankara 1997.
- MARTI, Huriye, *Birgivî Mehmed Efendi'nin Hadîsciliği ve et-Tarîkatü'l-Muhammediyye (Tahkik ve Tahlil)*, Doktora tezi, SÜSBE, Konya 2005.
-, "XVI. Yüzyıl Osmanlısında Bir Ehl-i Sünnet Müdafili: Birgivî Mehmed Efendi", *Marife*, Ehl-i Sünnet Özel Sayısı, yıl: 5, sayı: 3, Kış 2005, ss. 287-298.
-, *Birgivî Mehmed Efendi (Hayatı, Eserleri ve İlmî Kişiliği)*, TDV Yay., Ankara 2008.
- MEHMED SÜREYYÂ, *Sicill-i Osmânî yahud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmânîyye*, I-IV, İstanbul 1971.
- OCAK, A. Yaşar, "İbn Kemal'in Yaşadığı XV ve XVI. Asırlar Türkiyesi'nde İlim ve Fikir Hayatı", *Şeyhülislam İbn Kemal Sempozyumu, Tebliğler ve Tartışmalar* (Tokat, 26-29 Haziran 1985), Diyanet Vakfı Yay., no: 36, Ankara 1986, ss. 31-40.
- ÖZEL, Ahmet, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, TDV Yay., no: 47, Ankara 1990.
-, "Kâdîhan", *DİA*, XXIV/121-123.
- PEÇEVÎ, İbrahim, *Târîh-i Peçevî*, I-II, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1283.
- ŞEMSEDDİN SAMÎ, *Kâmûsu'l-A'lâm*, I-VI, Mihran Matbaası, İstanbul 1306.
- UNAN, Fahri, "Dinde Tasfiyecilik Yahut Osmanlı Sünniliğine Sünnî Muhalefet: Birgivî Mehmed Efendi", *Türk Yurdu*, c. X, sy. 36, (Ağustos 1990), ss. 33-42.